

Мовчан Анатолій Васильович –
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник, професор
кафедри оперативно-розшукової
діяльності НАВС

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ РОБОТИ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто історичні аспекти становлення і розвитку інформаційно-аналітичної роботи в оперативно-розшуковій діяльності міліції.

Ключові слова: інформаційно-аналітична робота; етап розвитку; оперативно-розшукова діяльність; комп'ютеризація; інформаційна система.

Рассмотрены исторические аспекты становления и развития информационно-аналитической работы в оперативно-разыскной деятельности милиции.

Ключевые слова: информационно-аналитическая работа; этап развития; оперативно-розыскная деятельность; компьютеризация; информационная система.

We consider historical aspects of the formation and development of information and analytical work in the operational activities of the police.

Keywords: information and analytical work; stage of development; operational-search activity; computerization; information system.

Загальна історія становлення і розвитку інформаційно-аналітичної роботи в правоохоронних органах Російської імперії, СРСР, Незалежної України (у поліції, а пізніше в органах внутрішніх справ) становить понад триста років – від Петра I, коли була створена регулярна поліція, і до наших днів. Історію розвитку інформаційно-аналітичної роботи в правоохоронних органах умовно можна розділити на п'ять основних етапів: початок XVIII ст. – жовтень 1917 р.; жовтень 1917 р. – середина 50-х рр. XX ст.; середина 50-х рр. XX ст. – початок 90-х рр. XX ст.; початок 90-х рр. XX ст. – 19 листопада 2012 р.; 20 листопада 2012 р. – наші дні.

Перший етап розвитку інформаційно-аналітичної роботи (початок XVIII ст. – жовтень 1917 р.). Витоки інформаційно-аналітичної роботи сягають появи перших систематизованих знань про боротьбу зі злочинністю. До них, насамперед, належать знання у галузі криміналістики, що є базовою наукою як для кримінального процесу, так і для оперативно-розшукової діяльності (ОРД). Із цими знаннями пов'язана поява перших систем кримінальної реєстрації, а також розробка теоретичних основ проведення окремих слідчих дій та проведення

експертиз. У період становлення криміналістичної науки цим питанням було присвячено багато робіт зарубіжних і вітчизняних учених.

Починаючи з XVII ст. у роботах з кримінального судочинства зустрічаються рекомендації осіб, обізнаних у зв'язанні почерків, у розпізнанні отрут і володіючих медичними знаннями, що об'єднувалися у своєрідні корпорації, «майстрів-письмоводів». У Франції та Італії виходять у світ перші роботи Ф. Демеля, К. Бальді, Є. Равено, присвячені дослідженням почерку. М. Мальпігі (1687 р.), Б. З. Альбінус (1764 р.), Й. К. А. Майер (1788 р.) і Я. Пуркіньє (1823 р.) проводять наукові дослідження в галузі вивчення папілярних узорів [1, с. 1]. Досить докладно описує період зародження криміналістичних знань Ю. Торвальд у своїй книзі «Вік криміналістики» [2].

У Росії, починаючи з першої половини XIX ст., також з'явилися вчені, які внесли істотний уклад у розвиток криміналістики, зокрема Я. І. Баршев, Е. Ф. Бурінський, Л. Є. Владіміров, А. А. Квачевський, П. В. Макалінський, Н. Орлов, В. Д. Спасовіч [1, с. 1–19]. У їх працях, крім методичних рекомендацій з тактики ведення слідства, розглядалися питання, пов'язані з ідентифікацією особи на основі вивчення різних слідів, предметів, документів та інших доказів [3, с. 9].

Для аналізу злочинності широко застосовувалися статистичні методи. Уперше державний облік злочинності в Росії було доручено відділенню «експедиції спокійствия и благочиния», утвореного в 1802 р. в МВС Російської імперії [3, с. 10]. У 1811 р. було створено Міністерство поліції, у складі якого Римське відділення займалося збиранням інформації про злочини й правопорушення. У 1826 р. був підписаний указ про створення III відділення на основі Особливої канцелярії МВС, якому доручалося збирати відомості: про виявлення фальшивих асигнацій, монет, штемпелів, документів; про всіх осіб, які перебували під наглядом поліції; про всі без винятку події; статистичні відомості, що стосуються поліції [4, с. 148].

Кримінальний сиск з початку свого розвитку (першу сискну частину було створено в 1866 р. у Санкт-Петербурзі) почав проявляти інтерес до аналітичних досліджень у галузі криміналістики, судової медицини та інших наук, пов'язаних з розкриттям злочинів [3, с. 10].

Широкого розповсюдження у практиці боротьби зі злочинністю набув розроблений А. Бертильоном у 1882 р. антропологічний метод реєстрації злочинців, який полягав в обмірюванні їх росту, розмірів голови, довжини рук, пальців, ступнів тощо. Крім того, Бертильон запровадив обов'язкову фотозйомку кожного затриманого злочинця в анфас і профіль, а також складання «словесного портрета», який заносився до облікової картки. «Словесний портрет» Бертильона був удосконалений у 1905 р. швейцарським професором Р. А. Рейссом, який застосував цифровий код для передачі даних телеграфом, що значно прискорювало розшук злочинців [2, с. 29–30].

У 1887 р. В. Гершель і Г. Фолдс запропонували відбирати відбитки пальців рук у всіх злочинців з метою ідентифікації особи [5, с. 10–11].

У 1891 р. Гальтон довів, що, згідно з теорією ймовірності, співпадіння відбитків пальців рук двох людей практично неможливе [2, с. 55].

Важливу роль у практиці боротьби зі злочинністю відігравали картотеки злочинців, які виникли у 80-х рр. XIX ст. і залишаються актуальними дотепер, зокрема, наприкінці 1896 р. Е. Р. Генрі знайшов спосіб упорядкувати в картотеках мільйони карток з відбитками пальців. З 1901 р. у Скотланд-Ярді функціонувала перша в Європі дактилоскопічна картотека, яка стала основою побудови відповідних обліків криміналістичного та оперативного призначення [6, с. 10–11]. Пізніше з'явилися картотеки, побудовані за іншими принципами ідентифікації осіб (за почерком, ознаками зовнішності, татуванням, фотопортретом тощо).

Місцеві обліки злочинців, солдатів-дезертирів, осіб, які вели підозрілий спосіб життя, облік гральних та інших «злочинних» закладів, прибулих у міста і вибулих з них осіб, що використовувалися для аналізу криміногенної обстановки та розкриття неочевидних злочинів, з'явилися в поліцейських установах Росії ще у XVIII ст. Для виявлення осіб, які підлягали постановці на облік, проводилися спеціальні облави [7, с. 36].

Можливості фотографії в поліцейській реєстрації почали використовувати ще в 60-х рр. XIX ст. У 1862 р. при Санкт-Петербурзькій поліції було організовано фотографічне бюро «для зняття портретів з обвинувачених з метою встановлення їх особи». В Україні перше поліцейське фотоательє з'явилося в 1864 р. у м. Бобринці Одеської губернії (нині Кіровоградської обл.), через три роки таке ж ательє створили при московській поліцейській друкарні. У 1890 р. при Петербурзькій сискній поліції вперше з'явилися спеціальні підрозділи, що здійснювали дактилоскопіювання, фотографування злочинців і систематизацію інших даних про них. У 1896 р. там же був заснований стіл знахідок. У цей же період була організована реєстрація осіб, які володіють холодною зброєю [8].

У 1902 р. при сискній поліції почав створюватися облік швейцарів, двірників, службовців питних закладів і візників. Тоді ж Г. М. Рудий заснував антропометричний кабінет при сискній частині Київської міської поліції [9, с. 246].

Зазначене місце у практиці поліції в той період обіймав метод кримінальної реєстрації за способом вчинення злочинів (*Modus operandi*). Він був досить ефективний у частині реєстрації злочинців-професіоналів, особливо «гастролерів» [3, с. 12].

На початку XX ст. при Департаменті МВС Росії було створено Центральне реєстраційне бюро. 12 серпня 1902 р. було затверджено «Положення о начальниках розыскных отделений», яким пропонувалося вести за встановленими зразками реєстрацію даних спостереження (агентурні записки, щоденники спостереження з відповідними зведеннями); листовий алфавіт осіб, відомості про яких є у відділенні.

Відповідно до Інструкції чинам Київської сискної поліції (затвердженої в січні 1905 р.), до складу поліції входило розшукове відділення, спеціальним завданням якого було: реєстрація всіх злочинців й

підозрюваних осіб, ототожнення особи злочинця за допомогою антропологічного дослідження, а також реєстрація візників, швейцарів, двірників і сторожів [10, с. 307].

У 1907 р. було прийнято ряд нормативних актів, які сприяли вдосконаленню інформаційно-аналітичної роботи поліції, зокрема: «Положение об охранных отделениях», «Инструкция по организации и ведению внутреннего (агентурного) наблюдения» [4].

У цей період з'явилися перші теоретичні роботи, присвячені криміналістичному обліку й реєстрації. Так, відомий австрійський юрист і криминолог Г. Гросс у своєму посібнику «Руководство для судебных следователей как система криминалистики» розглянув основи обліку злочинців із використанням антропометричної та дактилоскопічної інформації [11].

Відомий криміналіст В. І. Лебедев випустив книгу «Мистецтво розкриття злочинів», яка містила докладні наукові відомості про дактилоскопію, антропометрію, судово-поліцейську фотографію [12].

У 1914 р. Департаментом поліції був виданий «Розыскной альбом», який містив систематизовані відомості про злочинців-професіоналів. Першоосновою цього альбому послужив «Справочный указатель для чинов полиции» В. І. Лебедева (виданий у 1903 р.), що включав фотографії та описи особливих прикмет одинадцяти категорій професійних злочинців [13].

У 1915 р. С. М. Трегубов опублікував практичний посібник для судових слідчих «Основи кримінальної техніки. Науково-технічні прийоми розслідування злочинів», який містив широкі відомості, що стосувалися кримінальної реєстрації [14].

До характерних особливостей першого етапу становлення та розвитку інформаційно-аналітичної роботи в правоохоронних органах належить: запровадження дактилоскопії в практику роботи поліцейських служб, що знаменувало собою суттєві зміни в змісті інформаційно-аналітичної роботи; централізацію обліків і створення реєстраційної мережі, що стало методологічною основою побудови сучасних форм інформаційно-аналітичної роботи.

Другий етап розвитку інформаційно-аналітичної роботи (жовтень 1917 р. – середина 50-х рр.). Цей період характеризується подальшим розвитком криміналістичних та інших наукових знань, що використовувалися в інформаційно-аналітичній роботі кримінальним розшуком, в основі діяльності якого лежали ті ж основні методи, які використовував колишній кримінальний сиск Російської імперії. Поряд з агентурними методом, зовнішнім спостереженням, іншими методами оперативної роботи, широко практикувалася й інформаційно-аналітична робота.

Серед учених, які внесли суттєвий уклад у розвиток криміналістики на цьому етапі, можна виділити В. І. Громова, М. П. Макаренка, Г. Ю. Маннса, С. М. Потапова, П. С. Семеновського, І. М. Якімова та ін.

У 1917 р. було знищено більшу частину обліків охоронних і сискних відділень, що суттєво вплинуло на результати боротьби зі

злочинністю. Вершилось це як представниками старої влади, так і звільненими по амністії кримінальними злочинцями. Різке зростання рівня злочинності призвело до того, що, наприклад, у Москві кількість убивств перевищила довоєнний рівень у 10–15 разів [7, с. 37].

28 жовтня 1917 р. (за старим стилем) постановою НКВС «О рабочей милиции» була створена робітничка міліція. Прийняття Колегією НКВС 5 жовтня 1918 р. Положення про організацію в органах внутрішніх справ РРФСР кримінально-пошукових установ поклато початок організації в підрозділах міліції обліково-реєстраційної служби. Дактилоскопична та алфавітна реєстрація злочинців розглядалися як найважливіші засоби боротьби зі злочинністю. У 1919 році створюються Центральне реєстраційне бюро й реєстраційні бюро в республіканських і губернських відділах та відділеннях карного розшуку [15].

Постановою Народного комісаріату юстиції України від 11 травня 1919 р. було введено в дію Положення про органи карного розшуку й судово-карної міліції, згідно з яким до складу Центральної секції судово-кримінального розшуку ввійшло реєстраційне бюро, що займалося обліком реєстраційних і розшукових карток, дактилоскопичних листків злочинців і відповідало на запити місцевих секцій карного розшуку щодо встановлення судимості затриманих злочинців [9].

В Україні налічувалося 40 реєстраційно-дактилоскопичних бюро, у великих містах – Харкові, Києві, Одесі, Дніпропетровську – реєстраційний апарат було передано до міських управлінь міліції та розшуку. Реєстраційні бюро обслуговували всю територію округу, проводячи реєстрацію злочинного елементу та письмового розшуку [16, с. 58].

У той період підрозділами карного розшуку активно практикувалися фотографування і дактилоскопіювання злочинців. У 1920 році було створено централізований облік розшукуваних злочинців і осіб, які зникли безвісти, розроблена детальна класифікація злочинців, практична цінність і пізнавальне значення якої актуальні і в даний час.

У Науково-технічному підрозділі Центrorозшуку було створено статистичне бюро, яке вивчало і аналізувало стан злочинності та результати розкриття злочинів. Зокрема, на початку 20-х рр. були підготовлені та направлені на місця такі аналітичні розробки як «Руководство по дактилоскопии», «Руководство по судебной медицине», словник злодійської мови «Блатная музыка» [16, с. 58].

На початку 30-х рр. з апаратів карного розшуку були виділені науково-технічні підрозділи, які в 1948 р. перетворені в самостійні структурні підрозділи міліції.

Головним суб'єктом інформаційно-аналітичної роботи був карний розшук, на базі якого 14 березня 1937 р. була створена служба по боротьбі з розкраданнями соціалістичної власності, покликана зіграти важливу роль в становленні інформаційно-аналітичної роботи на наступному етапі її розвитку.

У 1935 р. після об'єднання органів ОДПУ та міліції криміналістичні обліки із карного розшуку перейшли у відання

Особливого бюро НКВС СРСР. Як наслідок, інформаційно-аналітична робота втратила головні свої складові – наукову, методичну та організаційну, що зумовило втрату на довгі роки системного підходу до цього важливого напрямку діяльності ОВС.

У 1938 р. був утворений 1-й Спецвідділ НКВС, центральний інформаційний підрозділ для органів внутрішніх справ.

З'являються перші систематизовані знання, пов'язані з теорією криміналістичного прогнозування, які знайшли застосування в інформаційно-аналітичній роботі. Зокрема, Б. М. Шавер зазначав, що на основі вивчення конкретних даних про розслідування окремих категорій злочинів «можна визначити ще не розкриті, але можливі способи і прийоми вчинення злочинів» [17, с. 9].

У лютому 1941 р. відбувся поділ НКВС колишнього СРСР на два самостійних наркомати: НКВС і НКДБ. Перший спецвідділ увійшов у структуру Наркомату внутрішніх справ, до його складу були передані централізована оперативно-довідкова картотека та архів, з Головного управління міліції – алфавітна та дактилоскопічна картотеки централізованого обліку злочинців, з ГУЛАГу – картотеки централізованого обліку ув'язнених [15].

У 1952 р. відбулося організаційне розмежування в рядах Всесоюзної наукової спілки судових медиків і криміналістів, що призвело до певної дезінтеграції наукових знань у зазначених областях, зокрема не лише в кримінально-процесуальній сфері, а й в аналітичній діяльності.

У результаті цих змін більше уваги було приділено розвитку власних теоретичних і прикладних аспектів інформаційно-аналітичної роботи, нерозривно пов'язаних з положеннями теорії ОРД, що зароджувалася, та відтворенню традиційних форм аналізу, розроблених засновниками вітчизняного карного розшуку.

Третій етап розвитку інформаційно-аналітичної роботи (середина 50-х рр. – початок 90-х рр.). Початок третього етапу розвитку інформаційно-аналітичної роботи пов'язаний з появою і розвитком перших систематизованих знань в області теорії ОРД, становлення якої почалося з моменту створення 23 жовтня 1956 р. у Вищій школі МВС СРСР самостійної кафедри оперативної роботи. Подальше дослідження проблем інформаційно-аналітичної роботи в ОРД знаходимо в наукових працях А. С. Вандишева, А. Я. Гінзбурга, Д. В. Гребельського, Б. Я. Нагіленка, С. С. Овчинського, В. А. Шарова та інших учених.

Значний внесок у створення перших інформаційно-пошукових систем, які були прийняті на озброєння ОВС ще до оснащення їх електронно-обчислювальною технікою, зробили наукові дослідження С. С. Овчинського. Результати цих досліджень знайшли відображення в книгах, присвячених удосконаленню оперативно-розшукового обліку на основі застосування перфокарт (1967 р., разом з В. А. Андриановою і Ю. В. Солопановим) та оперативно-розшукової інформаційно-пошукової системі із застосуванням перфораційно-обчислювальних машин (1970 р., разом з Г. А. Лашиним і Г. К. Синіловим) [18, с. 4].

Як зазначав С. С. Овчинський, в органах внутрішніх справ колишнього СРСР з початку 70-х рр. минулого століття обрано шлях створення багатьох видів алфавітних картотек на різні категорії осіб. Усього існувало до 70 назв алфавітних картотек. З метою централізації оперативно-розшукової інформації було створено систему інформаційних центрів, що зосередили більше тридцяти картотек ручного пошуку (за кличками, п'яниць, небезпечних рецидивістів, власників нелегальних квартир тощо) [18, с. 99].

Істотний унесок у розробку наукових методик, пов'язаних з аналізом оперативної обстановки та діагностичним аналізом злочину – основними видами діагностичної складової дослідження предметів і документів, зробили у 70–80-х рр. основоположники теорії ОРД: Д. В. Гребельський, В. А. Лукашов, С. С. Овчинський, К. Г. Синілов та інші вчені.

На початку 80-х рр. була розроблена методика комплексного економіко-правового аналізу господарської діяльності об'єктів, об'єднань, галузей народного господарства, що передбачала вивчення проблем забезпечення збереження соціалістичної власності та розробку заходів щодо попередження безгосподарності, розкрадань, посадових і господарських злочинів [3, с. 21].

Прогностичному напрямку інформаційно-аналітичної роботи присвятили свої роботи В. С. Овчинський, С. С. Овчинський, Г. К. Синілов, А. Я. Мінін, В. П. Кувалдін, Л. Г. Горшенін, С. М. Яковець та інші вчені [3, с. 24].

Основи інформаційного забезпечення ОВС України було започатковано в 70-х рр. минулого століття Республіканським науково-дослідним інформаційним центром МВС УРСР, до основних напрямів діяльності якого відносилося: надання оперативно-довідкової, розшукової, статистичної та іншої інформації; збирання, обробка, зберігання, аналіз інформації про злочини та осіб, які їх учинили; розгляд матеріалів про оголошення та припинення розшуку осіб, які зникли безвісти, невпізнаних трупів, а також розшуку втрачених та виявлених номерних речей, зброї тощо. Першими автоматизованими інформаційними системами були «Профілактика-Розшук», «Розшук», «Статистика» та інші [19].

Прийняття рішень правоохоронними органами на національному рівні вимагало опрацювання значних масивів інформації. Тому для обробки, зберігання та використання оперативної інформації стали застосовувати потужні автоматизовані інформаційні системи.

Характерною особливістю третього етапу стала комп'ютеризація інформаційно-аналітичної роботи, що знаменувало собою революцію в технологіях отримання, обробки, систематизації, аналізу та використання оперативно-розшукової інформації.

Четвертий етап розвитку інформаційно-аналітичної роботи (початок 90-х рр. – 19 листопада 2012 р.). Початок четвертого етапу розвитку інформаційно-аналітичної роботи в ОРД ОВС пов'язаний з проголошенням незалежності України, прийняттям Закону України «Про оперативно-

розшукову діяльність», структурною перебудовою органів внутрішніх справ України та системою їх інформаційно-аналітичного забезпечення.

Подальше дослідження проблем інформаційно-аналітичної роботи в ОРД ОВС знаходимо в наукових працях провідних українських учених (О. М. Бандурка, В. В. Бірюков, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, В. П. Захаров, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, Є. Д. Лук'яничков, Д. Й. Никифорчук, Ю. Ю. Орлов, В. Л. Ортинський, М. Я. Швець) та російських (В. М. Атмажитов, Є. Г. Белоглазов, Б. Я. Нагіленко, А. С. Овчинський, В. С. Овчинський, О. Л. Осипенко, А. Ю. Шумілов, М. П. Яблоков, Є. М. Яковець).

Цей етап характеризується створенням обліків міжвідомчого характеру, розвитком міждержавних обліків, використанням інтегрованих банків Інтерполу; розвитком технологій аналітичної та комп'ютерної розвідки; упровадженням в оперативну практику мультимедійних технологій; розробкою технологій здійснення інформаційно-аналітичної роботи в транспортних телекомунікаційних мережах та електронних інформаційних мережах.

П'ятий етап розвитку інформаційно-аналітичної роботи (20 листопада 2012 р. – наші дні). Початок п'ятого етапу розвитку інформаційно-аналітичної роботи в ОРД ОВС пов'язаний з набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України, запровадженням негласних слідчих (розшукових) дій, що спричинило суттєві зміни в організації інформаційно-аналітичної роботи в ОРД.

Окремі проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій в умовах нового КПК досліджувались у наукових працях М. Є. Шумили, В. О. Глушкова, В. О. Черкова, О. М. Чистолінова, Є. Д. Скулиша, М. П. Водька та ін.

Зазначені проблеми потребують подальших глибоких та ґрунтовних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики / Белкин Р. С. – М. : Норма, 1999. – 496 с.
2. Торвальд Ю. Век криминалистики / Торвальд Юрген ; [пер. с нем.] ; под ред. Ф. М. Решетникова. – [3-е изд.]. – М. : Прогресс, 1991. – 323 с.
3. Яковец Е. Н. Проблемы аналитической работы в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел : [моногр.] / Яковец Е. Н. – М. : Издательский дом Шумиловой И.И., 2005. – 219 с.
4. Линдер И. Б. Спецслужбы России за 1000 лет. Материалы секретных фондов / И. Б. Линдер, С. А. Чуркин. – М. : РИПОЛ классик, 2006. – 736 с.
5. Кобзар С. І. Криміналістичне дослідження слідів рук людини (праксіологічний аспект) : [моногр.] / С. І. Кобзар, М. Я. Сегай. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. – 208 с.

6. Дубовий О. П. Криміналістичне дослідження слідів рук : [наук.-практ. посіб.] / О. П. Дубовий, В. Я. Лукашенко, Я. В. Рибалко та ін. ; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. – К. : Атіка, 2000. – 152 с.

7. Наша служба уголовный розыск / Историко-художественно-публицистический сборник : к 80-летию уголовного розыска России. – М. : Олимп, 1998. – 320 с.

8. Криміналістика (криміналістична техніка) : курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков. – К. : МАУП, 2001. – 216 с.

9. Іщенко А. В. Историко-хронологічні аспекти розвитку дактилоскопії / А. В. Іщенко // Науковий вісник НАВСУ. – К., 2001. – С. 244–250.

10. Чисніков В. М. Правові витоки карно-розшукової служби України (історичний аспект) / В. М. Чисніков // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України : наук. вид. / за ред. В. Л. Регульського. – Л. : Львів. ін-т внутр. справ, 2000. – С. 302–309.

11. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Г. Гросс. – [новое изд., переп. с изд. 1908 г.]. – М. : ЛексЭст, 2002. – 1088 с.

12. Лебедев В. И. Искусство раскрытия преступлений / В. И. Лебедев. – М., 1912. – 218 с.

13. Лебедев В. И. Справочный указатель для чинов полиции / В. И. Лебедев. – М. : Тип. Н. И. Пастухова. Воздвиженка, 1903. – 165 с.

14. Трегубов С. Н. Основы уголовной техники. Научно-технические приемы расследования преступлений. – [новое изд., переп. с изд. 1915 г.] / С. Н. Трегубов. – М. : ЛексЭст, 2002. – 336 с.

15. Выступление начальника главного информационно-аналитического центра МВД России генерал-майора милиции Сергея Перова на страницах газеты «Щит и меч» [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.mvdinform.ru>.

16. Анталогія сиску : в 14 т. / [відп. ред. Ю. І. Римаренко, В. І. Кушерець ; упоряд. Ю. І. Римаренко та ін.]. – К. : Знання України, 2005. – Т. 1 : Документи та матеріали з кримінального сиску (1397–1918 рр.). – 2005. – 596 с.

17. Голунский С. А. Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / С. А. Голунский, Б. М. Шавер. – М. : Юрид. изд.-во НКЮ СССР, 1939. – 372 с.

18. Овчинский С. С. Оперативно-розыскная информация / С. С. Овчинский ; под ред. А. С. Овчинского, В. С. Овчинского. – М. : ИНФА, 2000. – 367 с.

19. Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/mai0n/uk/publish/article/544651>.